

16. Съезды и конференции конституционно-демократической партии : в 3 т. – М., 2000. – Т. 3. – Кн. 1 : 1915–1917 гг. – 831 с.
17. Съезды и конференции конституционно-демократической партии : в 3 т. – М., 2000. – Т. 3. – Кн. 2 : 1918–1920. – 248 с.
18. Записка 10 министров // Киевская мысль. – 1918. – 19 октября. – С. 2.
19. Білоус А. С. Українські кадети й національне питання / А. С. Білоус // Наукові праці з питань політичної історії. – К., 1992. – Вип. 173. – С. 32–35.
20. Верстюк В. М. П. Василенко: ходіння у владу (громадсько-політична та урядова діяльність 1917–1918 рр.) / В. М. Верстюк // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – 2007. – № 16. – С. 116–133.
21. Верстюк В. Ф. Громадсько-політична діяльність М. П. Василенка / В. Ф. Верстюк // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 38–47.
22. Заїка В. В. Глухівський період у житті М. П. Василенка / В. В. Заїка // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 48–50.
23. Матвеева Л. В. М. П. Василенко та його роль в утворенні Української академії наук / Л. В. Матвеева // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 34–38.
24. Онищенко О. С. Роль М. П. Василенка у формуванні концепції та заснуванні національної бібліотеки Української держави / О. С. Онищенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 17–25.
25. Павленко Ю. В. Українська державність в 1917–1918 рр. (історико-генетичний аналіз) / Ю. В. Павленко, Ю. О. Храмов. – К. : Манускрипт, 1995. – 264 с.
26. Падох Я. Микола Василенко, історик і будівничий української державності / Я. Падох // 125 років київської української академічної традиції 1861–1986 : збірник. – Нью-Йорк, 1993. – С. 359–375.
27. Политические партии России. Конец XIX – первая треть XX века : энциклопедия. – М., 1996. – 872 с.
28. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України : у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К. : Либідь. – 1995. – Т. 2 : Від середини XVII століття до 1923 року. – 608 с.
29. Соловей Д. Василенко, Мілюков і самостійність України в 1918 р. / Д. Соловей. – Вінніпег, 1965. – 68 с.
30. Стрельський Г. Секретна місія П. Мілюкова / Г. Стрельський // Київська старовина. – 1993. – № 2. – С. 103–105.
31. Усенко І. Б. Основоположник української історико-правової науки / І. Б. Усенко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 30–34.
32. Шемшученко Ю. С. Сторінки життя і творчості / Ю. С. Шемшученко // Вісник НАН України. – 2006. – № 6. – С. 26–30.

This article is devoted to the description of the political activity of Mykola Prokopovych Vasylenko, a prominent public figure, a historian of the state and law who was a representative of the Constitutional-Democratic Party of Russia. The author investigates the exact position of M. Vasylenko as to Ukrainian issues during 1906–1916, the impact of the membership in the party on his views during 1917–1918.

Key words: M.P. Vasylenko, Constitutional-Democratic Party of Russia, Russian cadets, the Ukrainian issue, the Ukrainian liberals, Hetmanate, federalism, autonomy.

**УДК 94 (438)“1918 - 1939”
ББК 63.3 (4 Пол.)**

В. Л. Комар

ПРОМЕТЕЇВСЬКІ ТЕНДЕНЦІЇ В ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОЛЬЩІ (1918–1923 рр.)

У статті проаналізовані прояви прометеївських тенденцій у східній політиці відродженої Польської республіки в 1918–1923 рр. Керівництво Польщі на чолі з Ю.Пілсудським було переконано в неминучому розпаді більшовицької Росії під впливом національно-визвольних рухів на її окраїнах. Польща як Прометей брала на себе місію очолити цей процес, що в перспективі відкривало їй шлях до гегемонії в Центрально-Східній Європі. Головна увага відводилася українському питанню, а також співпраці Польщі з еміграційними урядами Криму, Кубані, Дону, республік Кавказу й Закавказзя.

Ключові слова: прометеїзм, східна політика Польщі, Варшавська угода, Ризький договір, Ю.Пілсудський, С.Петлюра.

Відродження незалежної Польської республіки 11 листопада 1918 р. позначилося її активними кроками в східному напрямі зовнішньої політики, який згодом одержав назву прометеїзм. Назва концепції прометеїзму походить від героя грецької міфології Прометея, який, подарувавши людям вогонь, став символом свободи й незалежності. Польща як Прометей брала на себе цивілізаційну місію вказати шлях національного визволення для поневолених російським імперіалізмом народів.

Будучи переконаними в короткотривалості існування Радянського Союзу, прихильники прометеївської концепції з табору Юзефа Пілсудського (пілсудчики) прагнули залучити в орбіту своїх політичних впливів неросійські народи шляхом створення окремих національних держав на просторі від Балтійського до Чорного морів і підпорядкувати їх Польщі на основі федераційного об'єднання.

Уперше актуалізована нами тема стала предметом дослідження польських істориків Ю.Левандовського [32] й С.Мікуліча [33]. Поряд із тим це був час створення перших історичних праць, присвячених історії міжвоєнного періоду, які значною мірою несли відбиток тоталітарної доби, що особливо простежувалося в гуманітарних науках. В українській радянській історіографії польська прометеївська політика щодо України й українців, у контексті інших проблем, була проаналізована в монографії Ю.Ю.Сливки [30]. Серед сучасних науковців слід виділити російську дослідницю Т.М.Сімонову [31], яка віднайшла й проаналізувала не відомі раніше польські документи в архівах Російської Федерації. Поза тим у вітчизняній історіографії політика прометеїзму Польщі залишається малодослідженою проблемою, незважаючи на те, що провідне місце в ній займало українське питання.

Метою нашої публікації є аналіз тенденцій у зовнішній Польщі у 20-х рр. ХХ ст., які згодом були окреслені як політика прометеїзму. Джерельною базою для дослідження стали документи й матеріали з польських і російських архівів, більшість з яких уперше вводиться автором у науковий обіг.

Ідейним натхненником політики прометеїзму Польщі став Ю.Пілсудський, який ще в 1904 р. у "Меморіалі" до японського уряду звернув увагу на необхідність використання проти Російської імперії численних неросійських народів, які проживали в Чорноморсько-Балтійському басейні, підкреслюючи, що Польща в цій боротьбі має зайняти провідне становище [23]. Він уважав це не лише виконанням цивілізаційної місії польського народу на шляху до незалежного існування, але й гарантією того, що Росія, позбавлена загарбаних нею земель, буде ослаблена настільки, що перестане бути грізним і небезпечним сусідом [26]. У 1918–1921 рр. завдяки підтримці й авторитету маршала Ю.Пілсудського – Начальника польської держави, прометеївський напрямок одержав пріоритет у зовнішній політиці Польщі.

Найпереконливішим доказом розуміння й оцінки керівництвом II Речі Посполитої значення національно-визвольних рухів поневолених народів для спільної боротьби з Росією було радикальне врегулювання політичних стосунків з Україною. "Україна була і є найважливішою ланкою в ланцюгу народів, що ведуть боротьбу за незалежність" – так зазначалося в рефераті Експозитури №2, присвяченому висвітленню польсько-прометеївських стосунків у II Речі Посполитій [17]. До найважливіших політичних актів, що підкреслювали домінуючу роль українського питання в політиці прометеїзму Польщі, належать: Варшавська угода 1920 р., її складова – військова конвенція й спільний похід польсько-українських військ на Київ, який утвердив військово-політичний союз [2].

Політичні відносини між Польською республікою й Українською Народною Республікою (УНР) від часу їх утворення еволюціонували від взаємного військового протистояння до укладення союзницьких договорів. Уже на початку червня 1919 р., як згадував у своїх мемуарах Ісак Мазепа, стратегічна ситуація на українському фронті складалася так, що з півночі та сходу проти армії УНР наступали більшовики, а із заходу,

захопивши Галичину й частину Волині, поляки [28]. Під тиском зовнішніх обставин у керівництві УНР почала переважати тенденція до співпраці з Польщею.

22 квітня 1920 р. була підписана Варшавська угода, у якій відбулося визнання України Польщею і, як наслідок, надавалася допомога в боротьбі за визволення українських земель. Верховною владою УНР визнано Директорію на чолі з отаманом С.Петлюрою. Спільний кордон з УНР мав пролягати приблизно вздовж поділу земель давньої Речі Посполитої й Російської імперії. Військова конвенція була підписана 24 квітня 1920 р. і стала інтегрованою частиною угоди [22].

Польський уряд надавав УНР також і матеріальну допомогу. Зокрема, 9 серпня 1920 р. була підписана фінансова польсько-українська угода, яка передбачала призначення щомісячної позики уряду Речі Посполитої на видатки цивільної адміністрації УНР у розмірі 25 млн. польських марок [18]. Решту 50 млн. УНР мала покривати з власних джерел фінансування.

Влада II Речі Посполитої виконувала союзницькі обов'язки перед Україною й на міжнародній арені. За допомогою дипломатичних заходів було проведено низку акцій, які передбачали визнання УНР іншими державами. Фінляндія однією з перших визнала незалежну Україну й уряд УНР на чолі з отаманом С.Петлюрою. Налагодження українсько-румунських відносин відбувалося на підставі міждержавної угоди, укладеної в серпні 1919 р. Польське посольство у Вашингтоні рапортувало в департамент США про угоду, підписану із С.Петлюрою й визнання незалежності України Польщею, сподіваючись на відповідну підтримку з боку уряду США [19]. Після підписання Варшавської угоди в провідних європейських державах були створені посольства або місії України (всього – 13).

Правове, політичне, фінансове й дипломатичне забезпечення польсько-українського договору, названого пізніше “союзом Пілсудський–Петлюра”, відбувалося майже одночасно зі спільним антибільшовицьким походом на Київ, який розпочався 25 квітня 1920 р. під гаслом польських повстанців XIX ст.: “За нашу й вашу свободу” [34]. Протягом короткотривалої, але дуже успішної військової кампанії від більшовиків було звільнено більшу частину Правобережної України включно з Києвом.

В умовах неприйняття польської присутності в Україні розпочався контрнаступ Червоної армії, який був таким самим стрімким, як травнева офензива союзних польсько-українських військ [27]. Уже в середині липня 1920 р., опинившись під Варшавою, більшовицькі війська загрожували не лише Польщі, а й державам Західної Європи. Тепер уже багато залежало від позиції отамана С.Петлюри, який на чолі війська УНР стримував наступ більшовиків на Галичину.

Стійкість і героїзм армії УНР, яка зупинила просування 1-ї Кінної армії С.Будьонного до Варшави, дали можливість польським військам під керівництвом Ю.Пілсудського успішно завершити “чудо над Віслою” [14]. Польща була врятована, але кампанія 1920 р. переконала польське керівництво в неможливості поставлених завдань, що ледве не завершилася для них утратою національної незалежності.

У 20-х рр. XX ст., окрім України, відбулося державне відродження Фінляндії, Естонії, Литви, Латвії, Криму, Грузії, Азербайджану, Дону, Кубані, а також Північного Кавказу. Утворення національних держав “на руїнах” Російської імперії всіяло віталось польською владою, яка вбачала в цьому запоруку своєї державної незалежності. Неросійські народи імперії, які в документах польського Генерального штабу називалися не інакше як прометеївськими, відволікали на себе сили військових формувань “червоної” і “білої” Росії, надаючи молодій польській державі час утвердити свою незалежність. Під назвою прометеївські малася на увазі численна група народів, які ще перебували під владою більшовиків, але не погоджувалися зі своїм становищем і, розвиваючи власну національну свідомість, готувалися до боротьби за створення своїх незалежних держав. Серед них, передусім, українці, народи Південного Кавказу: гру-

зини, азербайджанці, вірмени; народи Північного Кавказу; кримські й поволзькі татари; народи Середньої Азії; козаки; народи західної Фінляндії: карели й інгри [29].

Усі групи так званого прометеївського фронту мали розгалужену політичну еміграцію, яка виступала активною силою в боротьбі за незалежні держави, а також являла собою центр кристалізації національної ідеології [21]. Без сумніву, еміграція неросійських народів СРСР викликала жваву цікавість із боку польських урядових чинників, які були покликані реалізовувати прометеївський напрям у східній політиці держави.

Разом із тим народи колишньої царської Росії вбачали в Польщі можливого союзника в національно-визвольній боротьбі. У 1918–1921 рр. усі без винятку представники народів колишньої Російської імперії зверталися за допомогою й пропозицією співпраці до Начальника держави Ю.Пілсудського [5]. З боку Польщі з ними були налагоджені контакти у військово-політичній сфері. На тій самій основі ґрунтувався зв'язок Польщі з народами так званого прометеївського фронту: по-перше, визволення народів, загарбаних царською Росією, вважалося історичною необхідністю; по-друге, розчленування Росії відповідало державним інтересам Польщі в її східній політиці.

Навесні 1920 р. більшовицькі війська окупували Азербайджан і Грузію. Після того настало перемир'я, яке протягом літа 1920 р. затримало більшовиків на Кавказі. У цей час на польський фронт не було перекинуто жодного відділу. До того ж із боку Північного Кавказу частини Червоної армії переживали постійні напади партизанських загонів під керівництвом Саїда Шаміля (внука Імама Шаміля із часів Великої кавказької війни 1817–1864 рр.) та інших керівників гірських народів Північного Кавказу, які у 20-х рр. ХХ ст. відновили спроби здобуття незалежності [13]. 28 жовтня 1920 р. більшовики зайняли Вірменію.

У 1918–1920 рр. були закладені початки співпраці Польщі з Туркестаном, кримськими й поволзькими татарами, кубанськими та донськими козаками. Народи Туркестану вели запеклу боротьбу з більшовиками, створили національний уряд, але не змогли утвердити власну державність. Установлення диктатури більшовиків викликало появу так званого руху басмачів [8]. У боротьбі проти радянської влади в Туркестані активну участь на боці повсталих народів брали місцеві поляки. Кров, пролита в боях проти спільного ворога, скріплювала дружбу між народами сильніше від будь-яких міждержавних договорів.

У революції 1917 р. кримські татари проголосили незалежність Криму від Росії, утворили свій парламент (курултай) і власний уряд під керівництвом поляка, колишнього генерала російської армії мусульманина Сулкевича [1]. Героїчна боротьба кримськотатарського народу в кінці 1917 – на початку 1918 рр. проти більшовиків завершилась окупацією Криму, яка згодом змінилася денікінською й, нарешті, врангелівською. У цих складних умовах 14 травня 1920 р. міністр Джафар Сейдамет від імені уряду Кримської республіки висловив пропозицію на адресу Ліги Націй здійснити протекторат Польщі над Кримом [24]. Однак вона виглядала ілюзорною, оскільки Крим на той час перебував під контролем військ генерала П.Врангеля, а татарський уряд не представляв тут реальної влади. Бажання про встановлення протекторату Польщі над Кримом мало більше моральне значення, особливо під час наступу військ Ю.Пілсудського й С.Петлюри на Київ, що було використано для польської пропаганди.

Сама ідея протекторату над Кримом і військово-політична співпраця з Польщею знайшли подальший розвиток. Зокрема, 5 жовтня 1922 р. до Відділу II Генерального штабу Польщі прибув репатріант із Криму Нойман, який від імені політичних лідерів кримськотатарського народу заявив: “Найбільше для кримських татар імпонує протекторат Польщі, а не Туреччини, Франції чи Англії. Поляки після втрати національної незалежності зуміли її відновити, а це значить можуть допомогти залежним від себе народам також здобути свободу [3]. Не зважаючи на нереальність цих політичних

пропозицій у конкретних історичних умовах, співпраця польських урядових чинників із татарською еміграцією знайшла своє подальше продовження.

Поволзькі татари або татари Ідель-Уралу в умовах розпаду Російської імперії скликали свій з'їзд, що свідчило про ступінь їх національного усвідомлення. Більшовики з метою розбиття татарських сил штучно утворили дві республіки – Татарську й Башкирську. У 1920 р. вибухнуло велике татарське повстання [11]. Випробуванним засобом боротьби з національно-визвольними рухами народів став голодомор на Поволжі 1921 р., унаслідок якого татари зазнали величезних людських утрат. За даними більшовицької статистики, від голоду на Волзі, Уралі та в Криму загинуло більше 2 млн. чоловік [12]. Після встановлення влади більшовиків переважна більшість емігрантів із татар, азербайджанців і гірських народів Північного Кавказу, які прибули до Польщі в 1919–1920 рр., служили в полках татарської кавалерії в складі польської армії.

Після проголошення державної незалежності Кубанської (5 грудня 1918 р.) й Донської (15 вересня 1918 р.) республік від їх урядів до польського керівництва висувалися пропозиції військово-політичної співпраці. Зокрема, делегація кубанських козаків на чолі з отаманом Ігнатом Білим 11 серпня 1920 р. була удостоєна аудієнції Начальника держави Ю.Пілсудського. Незважаючи на те, що пропозиції кубанської делегації в Генеральному штабі Польщі підтримував уряд УНР, унаслідок воєнних подій домовленостей не було досягнуто.

Проте окремих добровольців із кубанських, донських і терських козаків вербували в таборах військовополонених на території Польщі. Окремий козацький відділ у складі армії УНР був сформований із колишніх військовополонених армії С.Будьонного [16]. Для цього сформувалися сприятливі настрої, у зв'язку з небажанням волелюбних козаків перебувати в таборах. Одним із визначальних мотивів, що пояснював добровільний перехід козаків до лав Війська польського, було неприйняття більшовицької влади [9]. Зацікавлення керівництва Генерального штабу козаками пояснювалося тим, що територія їх споконвічного проживання була місцем формування ядра кавалерії Червоної армії [20].

Окремо в контексті розглядуваного питання необхідно розглянути складні й суперечливі відносини Польщі з лідерами так званого “білого руху” Росії. Слід зазначити, що поряд із дипломатичними місіями, що діяли в так званих прометеївських народів, функціонувала також польська місія в Добровольчій армії генерала А.Денікіна. Тим самим маскувалася спрямованість польської східної політики, яка полягала у формуванні системи союзів із неросійськими народами.

Поряд із тим польська влада активно сприяла російським емігрантам, які стояли на платформі боротьби з радянською владою. Зокрема, фінансові субсидії від уряду Польщі одержував білогвардійський “Народний союз захисту батьківщини і свободи”, члени якого здійснювали розвідувальну й диверсійну діяльність проти більшовицької Росії [6]. Він був створений під егідою Російського евакуаційного комітету (РЕК) у Польщі, яким керував Б.Савинков [7].

Головні протиріччя між Польською республікою й представниками білогвардійського руху, які унеможливлювали налагодження взаємної співпраці, полягали в абсолютно протилежних поглядах на майбутнє Східної Європи й Росії зокрема. Їх можна прослідкувати на основі доповідної записки Б.Савинкова до штабу генерала П.Врангеля, складеної на основі особистої розмови з Ю.Пілсудським. Голова РЕК дослівно передає слова Начальника держави, який не сумнівався щодо краху більшовицької влади й передбачав, що “...Росія розпадеться на окремі держави, об'єднані на основі різного ступеня федерації, включно з Фінляндією й Польщею” [10]. На переконання Ю.Пілсудського, співпраця з не більшовицькою Росією могла відбуватися лише на умовах визнання незалежності України. Від себе Б.Савинков додавав, що для Росії це є найтяжчим і неприйнятним пунктом можливої взаємної угоди. Отже,

польсько-російське співробітництво віддалялося на далеку й туманну перспективу. До того ж, як показав розвиток подій, Ю.Пілсудський більше побоювався відновлення Російської імперії, ніж більшовицької Росії, і тому він уникав координації дій із військами генерала П.Врангеля в переломний момент боїв за Перекоп.

На час підписання Польщею договору з радянськими республіками в Ризі 18 березня 1921 р. жоден із прометеївських народів уже не мав національної держави. Останньою втратила незалежність Грузія. Це відбулося саме в день підписання Ризького договору. Грузинський уряд на чолі з Н.Жорданія покинув Батумський порт, а разом із ним виїхали члени 17 дипломатичних місій і посольств закордонних держав, акредитованих у Грузинській республіці.

Грузинські політичні емігранти прибули до Польщі. Уже в 1922 р. 48 офіцерів і підхорунжих на підставі особистих контрактів були включені до складу Війська польського [4]. Запрошення грузинських, а згодом і азербайджанських офіцерів на контрактну службу відбулося внаслідок розпорядження маршала Ю.Пілсудського, який на той час очолював Генеральний штаб Польщі. Подібною була ситуація з північно-кавказькою еміграцією.

Підписання Ризького договору на деякий час призупинило польсько-радянські змагання за гегемонію в Центрально-Східній Європі. Згодом взаємна боротьба перейшла в русло прихованих локальних провокацій, партизанської боротьби й диверсій, що означало зміну тактики на шляху реалізації обраних ідеологічних постулатів.

Керівництво польського Генерального штабу вирішило підтримати національно-визвольний рух в Україні. Його каталізатором мали стати інтерновані частини армії УНР, що всупереч ризьким домовленостям продовжували залишатися на території Польщі. З цією метою в суворій таємниці були організовані три окремі загони, перед якими стояло завдання розгорнути широке антибільшовицьке повстання в Україні. Один із них очолював генерал-хорунжий армії УНР Юрко Тютюнник, який був добре обізнаний із прометеївськими планами Польщі, називаючи їх “українсько-польською концепцією” [15]. До того ж він був прихильником цієї ідеї в питанні створення незалежної української держави над Дніпром. Після невдалих спроб розгортання повстанського руху в Радянській Україні за допомогою Польщі повертатися до подібних акцій у майбутньому вважалося недоцільним.

Проблеми в реалізації політики прометеїзму Польщі ще більше проявилися в червні 1923 р. коли Ю.Пілсудський подав у відставку з посади Начальника генерального штабу Збройних сил Польщі. Унаслідок цього відбулися зміни зовнішньополітичних пріоритетів у державі. Пілсудчиківські теорії федераційного устрою Польщі дали місце концепціям інкорпорації табору національної демократії. Ендеків влаштовувало існування “сильної Росії”, яка вже нібито задовольнила свої загарбницькі плани за рахунок земель великої України. У таборі національних демократів зазвучали заклики орієнтуватися на Радянську Росію як торгівельно-економічного партнера Польщі. Уряд СРСР був поінформований про настрої в ендецькому середовищі, про що свідчить брошура Л.Троцького “Как вооружалась революция”, видана в Москві в 1924 р. [25]. Позиції польських ендеків і радянського керівництва збіглися, зокрема, у неприйнятті прометеївських планів Ю.Пілсудського та його соратників. У 1923 р. їм видавалося, що Великий Маршал Польщі назавжди відійшов від активної політики та забрав зі собою мрію всього життя – відродження колишньої величі й могутності Речі Посполитої. Однак ці переконання не витримали перевірки часом.

Таким чином, прометеївський напрям й українське питання в ньому одержали пріоритет у політиці відродженої II Речі Посполитої завдяки підтримці й авторитету Начальника держави Ю.Пілсудського. Серед найважливіших актів реалізації прометеївської політики Польщі слід назвати Варшавську угоду, її інтегральну складову – військову конвенцію й спільний польсько-український похід на Київ 1920 р. Утілення в

життя ідей “союзу Пілсудський – Петлюра” мало своє продовження й після підписання Ризької угоди у формі повстанської антибільшовицької боротьби в Радянській Україні. Вищенаведені факти переговорів польського керівництва з політичними й військовими делегаціями народів, що боролися з більшовицькою Росією, свідчили про прометеївські тенденції в політиці Польщі. Відставка Ю.Пілсудського з найвпливовішої посади в державі на деякий час призупинила реалізацію польських прометеївських планів.

1. Российский государственный военный архив (далее – РГВА), ф. 308/к, оп. 1, д. 34, л. 3 (Referat Wiadysiawa de Bondy. AIDE MEMOIRE w sprawie tatarów krymskich).
2. РГВА, ф. 308/к, оп. 1, д. 40, л. 1 (Dyspozycja referatu o zagadnieniu prometeuszowskim. Referat opracowuje Szef Ekspozytury 2 na Konferencje u Szefa Oddziału II Sztabu Głównego w dniu 19.11.1937 r.).
3. РГВА, ф. 308/к, оп. 3, д. 34, л. 2–2 об. (Kwestia tatarów krymskich. 09.10.1922 r.).
4. РГВА, ф. 308/к, оп. 4, д. 91, л. 12 (Oficerowie gruzicy w Szkole dla Podoficerów Zawodowych Piechoty w Cheimnie 1924 r.).
5. РГВА, ф. 453/к, оп. 1, д. 5, л. 42 (Польско-промеевские отношения (перевод с польского)).
6. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 134, л. 2 (Рапорт Начальника Польского отдела при Российском Эвакуационном Комитете председателю РЭК Б. В. Савинкову. Июня 1921 г.).
7. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 138, л. 54 (Komisja likwidacyjna R.K.E. do Szefa Oddziału II Naczelnego Dowództwa Sztabu Generalnego Pana Majora Szaetcel. 07.1921 r.).
8. РГВА, ф. 461/к, оп. 2, д. 135, л. 23 (О восстаниях в Туркестане).
9. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 141, л. 7 (Докладная записка о принятии казаков на польскую службу, август 1921 г.).
10. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 155, л. 6 (Z Warszawy do Paryża. Ambasada Rosyjska. 16.VI.1920 r.).
11. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 401, л. 16–17 (Krótki zarys walki tatarów Idel-Uraiu o wyzwolenie).
12. РГВА, ф. 461/к, оп. 1, д. 403, л. 18 (Историко-политический очерк республики Идель-Урала).
13. Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo Spraw Zagranicznych (MSZ), sygn. 6690A, k. 206 (Zarys historyczny republiki Górali Kaukaskich).
14. Biblioteka Narodowa w Warszawie, mf. 68867 (Partyzancko-Powstańczy Sztab Ukraiński), k. 55 (Рапорт начальника генерального штабу до Головного отамана від 15 серпня 1920 р.).
15. Biblioteka Narodowa w Warszawie, mf. 68868 (Partyzancko-Powstańczy Sztab Ukraiński), k. 526 (Лист генерал-хорунжого Юрка Тютюника до Високоповажаного Пана Майора з м. постою Львів від 10 липня 1921 р.).
16. Centralne Archiwum Wojskowe (CAW), Oddział II Sztabu Głównego, I.303.4.5550, k. 5 (Kozacy na emigracji 1920–1932 (Krytyki zarys)).
17. CAW, Oddz. II Szt. Gi., I.303.4.5561, k.8 (Stosunki Polsko-Prometeuszowskie. Referat polityczny, obrazujący genezę sprawy, założenia ideologiczne i formy organizacyjne współdziałania Polsko-Prometeuszowskiego).
18. CAW, Oddz. II Szt. Gi., I.303.4.5740, k. 55 (Ukraińcy. Źródła finansowe rządu URL w 1920 r.).
19. CAW, Oddz. II Szt. Gi., I.303.4.5740, k. 59 (Poselstwo Polskie w Waszyngtonie. Załącznik do str. 11.30.04.1920 r.).
20. CAW, Oddz. II Szt. Gi., I.303.4.5741, k.14 (Zarys wojskowej polityki zagranicznej).
21. CAW, Oddz. II Szt. Gi., I.303.4.5742, k. 31 (О Грузии и грузинской политике).
22. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції. 1917–1920 / І. Мазепа. – К., 2003. – С. 546 (Військова конвенція поміж Польщею і Україною).
23. Referat o zagadnieniu prometejskim. 1940, 12 luty // Zbiór dokumentów ppłk. Edmunda Charaszkiwicza : [opracowanie, wstęp i przypisy A. Grzywacz, M. Kwieciec, G. Mazur]. – Kraków, 2000. – S. 56.
24. Monitor Polski. – 1920. – № 107. – 14 maja.
25. Троцкий Л. Д. Как вооружалась революция / Л. Д. Троцкий. – М. : Госиздат, 1924. – Т. 2. – Кн. 1. – С. 181.
26. Piłsudski J. Pisma zbiorowe / J. Piłsudski. – Warszawa, 1937. – Т. II. – S. 253.
27. Гудь Б. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 pp. / Б. Гудь, В. Голубко. – Львів, 1997. – С. 29.
28. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції... / І. Мазепа. – С. 218.
29. Сідак В. С. Спецслужба держави без території: люди, події, факти / В. С. Сідак, Т. В. Вронська. – К., 2003. – С. 175 (Витяг з аналітичної довідки “Польсько-промеевські стосунки”, складеної “двійкою” (ксерокопії документів з Російського державного військового архіву)).
30. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії (1920–1939) / Ю. Ю. Сливка. – К., 1985. – 272 с.

31. Симонова Т. М. Прометеїзм во внешней политике Польши. 1919–1924 / Т. М. Симонова // Новая и новейшая история. – 2002. – № 4. – С. 47–64.
32. Lewandowski J. Imperializm słabości. Kształtowanie się koncepcji polityki wschodniej piłsudczyków 1921–1926 / J. Lewandowski. – Warszawa, 1967. – 225 s.
33. Mikulicz S. Prometeizm w polityce II Rzeczypospolitej / S. Mikulicz. – Warszawa, 1971. – 314 s.
34. Wiszka E. Emigracja ukraińska w Polsce 1920–1939 / E. Wiszka. – Toruń, 2005. – S. 23.

The article analyzes the manifestation of promethean trends in the eastern policy of the regenerated Polish Republic in 1918–1923. Poland's authorities headed by J. Pilsudski were convinced of Bolshevik Russia's inevitable collapse under the influence of national liberation movements in its outlying districts. Like Prometheus Poland undertook a mission to head this process which, in perspective, could lead it to hegemony in Central and Eastern Europe. The main attention was devoted to the Ukrainian issue as well as to Poland's collaboration with the emigratory governments of Crimea, Kuban, Don, Caucasian and Transcaucasian republics.

Key words: *prometheism, Poland's eastern policy, Warsaw Agreement, Riga Treaty, J. Pilsudski, S. Petliura.*

УДК94(477): 94(438) “ХХ”
ББК663.3(4Укр) 625

Н. М. Стецюк

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ Й ЕТНІЧНІ УКРАЇНЦІ ПОЛЬЩІ (КІНЕЦЬ 1940-х рр.)

У статті розкрито питання українського національно-визвольного руху кінця 1940-х років. Дано характеристику активних дій українських повстанців на територіях етнічних українських земель, що відійшли до Польщі.

Ключові слова: *український національно-визвольний рух, УПА, етнічні українці Польщі.*

Завершення Другої світової війни стало тріумфом для Радянського Союзу. Просуваючись усе далі на Захід, за відступаючими німецькими військами, він поступово утверджував свою владу в країнах Центральної і Східної Європи. Та, не зважаючи на приголомшливі успіхи на зовнішньополітичній арені, Радянський Союз мав великі внутрішні проблеми. Ними був український національно-визвольний рух, що продовжувався і після 1945 року. Діяльність цього руху завдавала не лише значних військових чи матеріальних витрат, але й морально-політичних. Завзята боротьба українців із сталінським режимом руйнувала міф про “комуністичний рай”, а це було особливо небезпечно для становлення прорадянських урядів у державах Центральної і Східної Європи.

У процесі загального національного відродження в Україні відчутно зріс інтерес до вивчення національно-визвольного руху, зокрема діяльності ОУН і УПА. Ці питання через свій драматизм не лише викликають неоднозначну оцінку та наукові дискусії, але часто стимулюють загострення політичних, національних і соціальних суперечностей. Серед великої кількості робіт із даної проблематики на особливу увагу заслуговують праці В.Сергійчука [6], П.Мірчука [4; 5], М.Трухана [8]. Досить детально та суперечливо розглядає цю проблематику й польська історіографія, зокрема такі дослідники, як А.Щесняк і В.Шота [11].

Російські історики почали вивчати ці питання лише після розпаду СРСР, але таких досліджень мало.

Метою статті є спроба проаналізувати деякі сторінки діяльності УПА в перші роки Другої світової війни й після її закінчення на Закарпатті.